

EUSKAL LITERATURA ELKARRIZKETA

Maite López Las Heras

Filologo klasikoa eta idazlea

Elkarrizketa Zubixaren eskutik

Maite López Las Heras (Azkoitia, 1985) filologia klasikoan lizentziatua da, eta idazlea, itzultzailea zein poeta da. Gaztelaniaz eta euskaraz sortzen du, eta bere lanetan literatura klasikoaren eta gaur egungo gai sozialen arteko zubiak eraikitzen ditu. Argitaratutako lanen artean daude *Pienso, luego escribo* (2018), *Safo. Poesía guztia* (2020, euskarazko lehen itzulpen osoa), eta *Amatu* (2022), amatasunaren inguruko saiakera literarioa.

Nola izan ziren zure ikasketak filologia klasikoan eta zerk bultzatu zintuen idazketara, itzulpenera eta poesiara ere heltzeko?

Gaztetatik oso garbi neukan Filologia Klasikoa ikasi nahi nuela. Betidanik izan dut mundu klasikoarekiko jakin-mina. Nerabezaroan, esaterako, neure kabuz irakurri nuen Homeroren *Iliada* obra epikoa, eta izugarri gozatu nuen, nahiz eta asko ulertu ez. Gehiago jakin nahi nuen eta egungo kultura ulertzeko antzinakoa ezagutzea funtsezkoa zela jabetu nintzenez, berehala hasi nintzen latina eta greziera ikasten, nire kabuz hasieran eta institutuan eta unibertsitatean ondoren.

Karreraren muina itzulpena zen. Testu klasikoak ekartzen genituen, bai euskarara (ikasgaia euskaraz zenean) bai gaztelaniara, eskuz eta Adimen Artifizialik gabe. Orain pentsaezina dirudien arren. Horrenbeste itzultzeak asko trebatu ninduen itzulpenarako eta, bide batez, baita zaletu ere, lizentziatuz geroztik itzultzen jarraitu dudalako. Itzulpen guztiak euskarara izan dira eta, klasikoei dagokienez, guztiak emakumeen testuak, gutxien ezagutzen ditugun egileak eta testuak direlako eta euskal literaturak hutsune hori zuelako.

Literatura arloan, oso umetatik eduki izan dut idazteko eta irakurtzeko zaletasuna. Gaztetan ipuinak idazten nituen batez ere, eta orain ere asko atsegin dudana generoa da. Olerkia ere betidanik oso gogoko izan dut, baina horretara beranduxeago heldu nintzela esango nuke, nolabaiteko heldutasuna eta ezagutza eskatzen duelako poesiak berataz gozatu ahal izateko. Gaur egun, berriz, gehien irakurtzen eta idazten dudana generoa da, agorrezina, tamalez, gure denbora ez bezala.

Hainbat liburu argitaratu dituzu: *Pienso, luego escribo* (2018), *Safo. Poesía guztia* (2020), eta *Amatu* (2022), besteak beste. Zein uste duzu dela zure liburuak lotzen dituen haria edo gai nagusia?

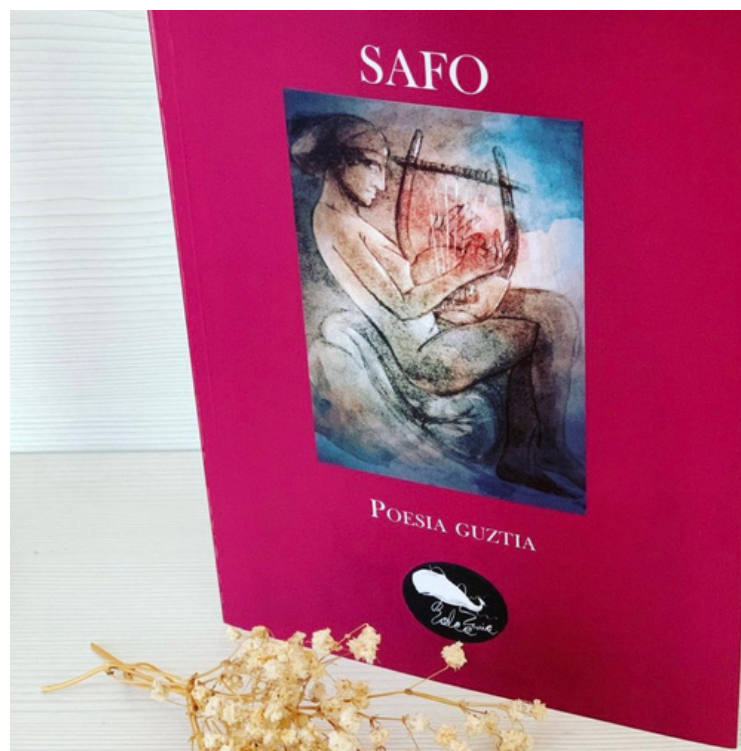
Nire liburuen ildo nagusia mundu klasikoa dela esango nuke, nire *modus vivendi* den hein berean. Hala ere, nire xederik nagusia bi munduak, klasikoa eta egungoa alegia, uztartzea da edo, hobeto esanda, bietaz baliatuz antzekotasunak azaleratzea eta gabeziak agerian uztea.

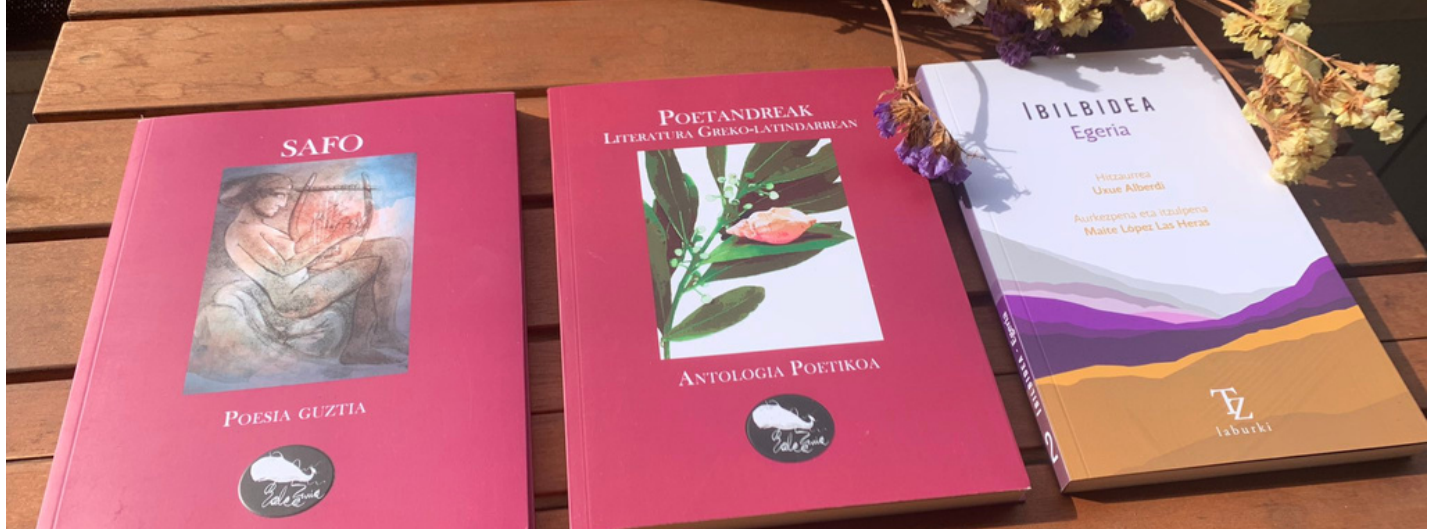
“Itzulpen guztiak euskarara izan dira eta, klasikoei dagokienez, guztiak emakumeen testuak”

Nire literatura-lanen gaiak askotarikoak izan arren, guztiak ardazten dituen haria batez ere gizakiaren kezka unibertsalak dira. Nire lehen poema-liburuan, *Pienso, luego escribo* izenekoan eta oraingoz gaztelaniaz argitaratu dudana bakarrean, nire gaztaroko sentipenak eta bizipenak daude; euskarazko *Amatu* saiakeran, berriz, amatasunaren gaia da liburu osoa goitik behera josten duena, kritika sozial kutsua duena eta ironiaz bete dagoena. Hala ere, aipaturiko azken liburu horrek oso egitura klasikoa du, bi ataletan banatzen delako: amatu aurretik eta amatu ondoren, kronograma historikoaren banaketa oinarritzat harturik. Biek ala biek, ordea, izenburutik bertatik hasi eta euren muineraino, mundu klasikoko ezaugarri ugari dituzte.

***Safo. Poesía guztia* lanean, Safo poetisa greziarraren testuen euskarazko lehen itzulpen osoa egin zenuen. Zein erronka aurkitu zenuen poesia arkaikoa euskarara ekartzean? Nola landu zenuen metrikoa, erritmoa, eta falta diren pasarteak?**

Safo euskaratzeko ideia aspalditik sortu zitzaidan, karrera garaitik edo, harrigarria egiten zitzaidalako literatura unibertsalean hain esanguratsua eta baliotsua den poetaren arrastorik ia ez egotea euskal literaturan. Hortaz, haren poesia aspalditik ezagutu arren, nahiz eta karreran landu ez, nire aisialdian eta tarteetan itzultzen hasi nintzen, apurka-apurka, ia jolas modura, nire greziera arkaikoa bizirik mantentze aldera eta erronka pertsonal modura. Bien bitartean, hizkuntza askotako itzulpenak irakurtzen nituen: gaztelaniazkoak, frantsesak, ingelesak, galegora ekarria eta abar.

Hasieran proiektu pertsonal gisa sortu zen hura, ordea, denborarekin gero eta sendoagoa bihurtu zen, ez poemen kopuruari dagokionez soilik, baizik eta baita nire buruan itzulpen hura egiteko hartu nuen moldeagatik ere. Beraz, orain arte guregana heldu diren Saforen poema guztiak euskaratu nituenean, esperantza handirik gabe hainbat argitaletxetara bidali nuen nire lana. Nire harridurarako, Balea Zuria argitaletxeak berehala erantzun zidan eta argitaratzearen alde agertu zen. Horrek itzultzen eta doitzen jarraitzeko indarra eta gogoia eman zizkidan.

Itzulpen-lana nekeza izan ez ezik, ikerketa lan handia ere egin behar izan nuen poema guztiak biltzeko eta hainbat iturrietatik egokiena irizten nuena hautatzeko. Horrez gainera, irakurlea testuinguruan kokatzeko lagungarria zen hitzaurre luze bat idatzi nuen, Saforen biografiari eta haren testuinguru historikoari buruz. Beraz, asko irakurri nuen haren inguruan, eta mitoa ustezko errealitatetik askatzen ahalegindu nintzen, baita egungo ikuspegitik ez begiratzen ere.

Hizkuntzari dagokionez, berriz, greziera arkaikoak berezko ezaugarriak ditu, klasikoarengandik desberdintzen direnak. Dialektoaren zailtasuna ere gehitu behar zaio, Saforen poesia eoliar dialektoan heldu zaigulako, Lesbos uharteko hizkeran, alegia. Euskara hizkuntza indoeuroparra ez izanik, bai lexikoa bai sintaxia ere berezkoa dituenek, zailagoa da itzultzea, baina ez nuke esango hori denik itzultze-lanaren atalik zailena, nahiko ohituta nagoelako hizkuntza horietan.

Duela 2700 urte inguruko poesia denez, oso egoera txarrean heldu zaizkigu haren idatziak. Osorik, esaterako, bi poema baino ez zaizkigu heldu. Bederatzi poema-liburuetatik, osotara berrehun bat pasarte eskas jaso ditugu, denborak berak, zentsurak eta beste hainbat eragileren ondorioz, pusketaka baino iritsi zaizkigularik. Horrexegatik, metrika berreraikitzea ezinezkoa da, are gehiago greziar metrikak euskal baliokiderik ez duela kontuan hartzen badugu. Hortaz, egitura mantendu arren, metrika ezin izan dut ekarri. Gehienetan, pasarte solteak baino ez zaizkigu heldu, besorik gabeko estatuen antzera. Beraz, hutsunez beteriko poemak ditugu gaur egun. Hala ere, bertso-lerro bakoitzak sekulako indar poetikoa dauka, eta guztiak dira Saforen poesiaren isla. Isilune horiek Saforen poetikaren biziraute zailaren berri ematen dute.

Poesia lirikoa zenez, liraren edo musika-tresna baten laguntzaz abesteko poemak ziren, egungo abestien antzerakoak. Beraz, erritmoak berebiziko garrantzia zuen Saforen poemetan. Horregatik, hitzak aukeratzerakoan, erritmoa eta musikaltasuna aintzat hartu ditut.

Latina eta grekoa, hizkuntza klasikoak izateaz gain, indoeuropar familiakoak direla kontuan hartuta, zailtasun berezi bat sortzen al dute euskarara itzultzean, hizkuntza jatorri desberdinekoa izanik?

Ama desberdineko hizkuntzak izatea, berez, izan liteke oztopo bat batetik bestera itzultzerako orduan. Haatik, ez zait iruditzen jatorri desberdinekoak izatea denik zailtasunik aipagarriena. Funtsezkoa da hizkuntza horien ezagutza zabala izatea, batez ere sintaxiari dagokionez, eta bereziki helmuga-hizkuntzarena. Gramatika menperatu behar da, morfologia ondo ezagutu eta hizkuntza bakoitzaren esamoldeak eta zirrikituak itzulpena bizia izan dadin eta ez zurruna eta artifiziala.

Gaztelania jakiteak, hizkuntza erromanikoa denez gero, hizkuntza klasikoan ulermena errazten du, latinarena batez ere. Hala ere, gaztelania ez da deklinatzen, eta latina bai, baita euskara ere. Hortaz, familia desberdineko hizkuntzak izanik, guztien berezitasun eta ezaugarriak doitasunez ezagutzea ezinbestekoa da.

Grezieraren beste zailtasun bat alfabetoa bera izan daiteke edo dialektoak. Antzinako greziar testuak dialekto desberdinetan idatzita daude, koinéa edo greziera batua asmatu aurretikoak direlako. Beraz, zailtasun hori ere erantsi behar zaio aurreko zerrendari.

Eta, azkenik, hizkuntzek berez dituzten berezitasun horiez gain, literatura-generoek dituzten zailtasunak ere kontuan hartu behar dira, ez baita gauza bera poesia itzultzea edo prosaz idatzitako lan bat, ezta filosofiari edo oratoriari buruzko testu bat edo testu historiografiko bat.

“Hala ere, gaztelania ez da deklinatzen, eta latina bai, baita euskara ere”

**Zer esanahi du zuretzat bi hizkuntzatan lan egiteak —
gaztelaniaz eta euskaraz? Nola eragiten dizu euskarara
itzultzeak edo zuzenean euskaraz idazteak?**

Elebiduna izanik, bi hizkuntzatan jarduten dut etxean, amarekin euskaraz eta aitarekin gaztelaniaz. Hortaz, niretzako biak ala biak dira nire hizkuntza naturalak. Egia esan, ordea, euskaraz bizi naiz batez ere, lagunekin, familiarekin eta semearekin euskaraz jarduten dudalako. Filologia ikasketak, aldiz, gehienbat gaztelaniaz egin behar izan nituen, euskaraz zekien irakaslerik ez zegoelako. Hortaz, bietara itzultzen genuen; euskarara gutxiago, dena den.

Egiazki, bi hizkuntzatan eroso nago. Ogibidez irakaslea naizenez, askotan suertatu izan zait Gaztelania eta Literaturako eskolak ematea, beraz, lanean ere bietan aritzen naiz.

Argitaratu nuen lehen liburua gaztelaniaz izan zen, *Pienso, luego escribo* poema-liburua, hain zuzen. Gainontzekoak euskaraz argitaratu ditut. Askoz gehiago idazten dut euskaraz eta itzulpen guztiak euskarara egin ditut orain arte, batez ere euskal literaturako corpusean idazlan greko-latindarren gabezia handia dagoelako. Hala ere, bi hizkuntzatan sortzen eta itzultzen jarraitzeko asmoa daukat.

Amatu lanean amatasunaren inguruko gogoetak egiten dituzu ikuspegi askotatik. Uste duzu euskaraz idazteak ñabardura bereziak ematen dizkiela gai intimo edo unibertsal horiei, hala nola amatasunari, identitateari edo memoriari?

Amatu amatasunari buruzko saiakera bat da, amatasunaren kritika sozial bat. Bertan, ez da nire eskarmentu pertsonala soilik azaleratzen, baizik eta baita beste ama batzuen bizipenak eta behaketaren bitartez jaso ditudan pasadizoak ere. Liburua aita guztiei eskainita dago, oso adierazgarria iruditzen zaidalako amatasunari buruzko liburuak egotea eta aitatasunari buruzko bat bera ere ez. Afera horrek zer pentsatu handia ematen dit eta asko hausnartu dut gai horri buruz, baita aita diren beste idazle askorekin horri buruz aritu ere. Hala ere, jaso ditudan erantzun gehienak gizonaezkoenak izan dira eta asko goraipatu dute liburua eta eskertu didate liburua idatzi izana. Horrez gainera, Euskadi Literatura Sarietako hautagaia izan zen sakaieraren kategorian.

Amatasuna gai intimoa bezain unibertsala da. Denok gatoz ama batetik. Gure gizartean ama izateak zer esan nahi duen aztertu nahi izan dut, zer bihurtzen den amaten den emakume bat, nola jokatzaren dugun ama garenok gizartean eta gizarteak nola jokatzaren duen amekin. Zer aldatu den eta zer ez. Errepikatzen diren jokamoldeak azaleratu ditut.

**“Horrez gainera, Euskadi Literatura
Sarietako hautagaia izan zen
sakaieraren kategorian.”**

Ez dakit euskaraz izateak ñabardura bereziak eman ote dizkion gaiari edo liburuari. Nik, emakume gisa, aspalditik izan dut amatasunari buruzko kezka eta betidanik nahi izan dut literarioki landu. Saiakera literarioa izatea nahi nuen, eta euskaraz idatzi nahi nuen. Egia esan, hizkuntzarena ez zen hautua izan, horrela sortu zitzaidan. Izenburutik bertatik ernatu zen liburua. Gazteleraz idatzi izan banu ere, egitura berbera eta ironia bera erabiliko nituzke. Ez dut uste hizkuntzak liburuaren tonua aldatuko lukeenik.

Nola ikusten duzu gaur egun klasikoen itzulpenak euskarazko literaturan duen papera? Zein eragin izan dezake zure ustez irakurle gazteengan edo klasikoekin hainbeste harremanik ez duten hiztunen artean?

Ulertzen dut klasiko greko-latindarrak irakurtzeak nolabaiteko kultura eta ezagutza eskatzen dituela, eta egungo irakurle gazte askok ez daukatela. Halere, baikorra izan nahi nuke, eta euskal irakurle oso onak daude, klasikoen euskarazko itzulpenak balioesten dituztenak.

Garrantzitsua da, esaterako, gaur egun Unibertsitateko Sarrera Probako Latineko azterketan, literaturako galdera emakume idazleei buruzkoa izatea, hau da, nik itzulitako poetandreena. Horrek mundu akademikoan testu klasikoen eguneraketa gertatu dela erakusten du. Beste kontu bat da, ordea, gero benetan eskoletan gai hori lantzen den ala ez.

Edozein belaunaldietan klasikoen irakurzaleak oso gutxi izan dira. Ez da oso ohikoa gazteek literatura klasikoa irakurtzea. Oso noizbehinka aurki daitezkeen salbuespenak baino ez dira berez klasikozaleak diren gazteak. Ni horietako bat nintzen, *rara avis* bat.

Egungo hezkuntzako curriculumean ere hizkuntza eta kultura klasikoari egiten zaion bazterkeriak lotura handia eta zuzena dauka klasikoen egoera eskasarekin. Horiek horrela, oso zaila da klasikoak egungo irakurleengana hurbiltzea. Hala ere, hori da nire erronka pertsonaletako bat, eta horregatik egiten ditut bai itzulpenak bai *Poesia Pilulak* izeneko bideo errezitaldi laburrak.

Uste duzu administrazioek behar adinako babesa ematen diotela testu klasikoak euskarara itzultzeari? Zein filosofo edo poetaren lan uste duzu bereziki garrantzitsua izango litzatekeela gure hizkuntzan izatea?

Gaur egun ez dago klasikoak euskaratzeko diru-laguntza zehatzik. Beka eta sari guztiak beste genero eta esparru batzuetara bideratzen dira. Safo eta Poetandreak kontuan hartuz gero, lehenbizikoak Eusko Jaurlaritzaren laguntza jaso zuen argitaratzerako oduan; bigarrenak, berriz, ez zuen inolako laguntzarik jaso. Ekimena neurea izan zen guztiz, eta borondatea, osorik, editoreena. Oso eskerturik egon arren, horrek euskal literaturari eta klasikoak itzuli nahi ditugun itzultzaileoi mesederik egiten ez diola iruditzen zait. Babesgabetasunak itzultzen jarraitzeko gogoaren haria mozteko arrisku handia dakar, eta horren ondorioak ez dira batere aberasgarriak euskarazko literatura sendotzea nahi badugu. Nik neuk *gratis et amore* itzultzen dut, harik eta amore eman arte.

“Gaur egun ez dago klasikoak euskaratzeko diru-laguntza zehatzik. Beka eta sari guztiak beste genero eta esparru batzuetara bideratzen dira.”

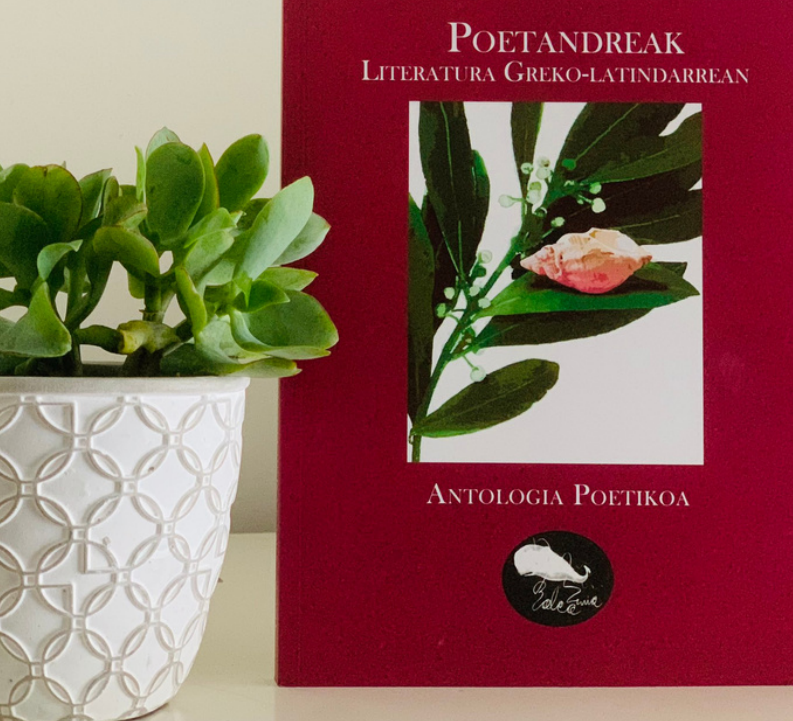
Beraz, klasikoak euskaratzeko baliabideak egon beharko luketela uste dut, hizkuntzak zubiak direlako eta era horretan literatura aberastu ez ezik, irakurleek euskaraz irakurtzeko aukera izango lukete, beste hizkuntzetara jo behar izan gabe. Nire ustez, oso adierazgarria da ze liburuk osatzen duten edozein hizkuntzatako literaturaren bilduma, bai gaiei dagokienez, bai generoei, bai itzulpenei, bai egileei ere.

Duela urte batzuk “Pentsamenduaren klasikoak” izeneko Elkarte Anonimoak egundoko ekarpenak egin zituen pentsamenduaren historian garrantzia eta eragina izan duten idazkiak euskaraz paratzeko asmoz. Egun, zoritxarrez, ez dago halakorik. Guztira 130 liburu euskaratu zituzten, horietako batzuk greko-latindarrak izanik: Aristoteles, Platon eta Plutarko, esaterako.

Hortaz, itzulpen horiez gain, uste dut ia beste edozein testu greko-latindar euskaratzea oso baliogarria izango litzatekeela, baina guztia ekartzea ezinezkoa denez, Virgilioren *Eneida*, Senekaren edozein, Marko Aurelioren *Meditazioak*, tragediak eta komediak, eta beste asko aipatuko nituzke. Beste batzuk euskaratuta egon arren, eguneratzea komeni dela iritzien diot, *Iliada* kasu. Eguneraketa funtsezkoa baita lan horiek egungo irakurleengana hurbiltzea bada helburu nagusia, liburu bizi gisa, eta ez inork irakurriko ez dituen kopuru soil bezala.

Julio Zesarren Gallietako Gerra, Homeroaren Iliada eta Odisea, Virgilioren Eneida, Platonen Errepublikak, Aristotelesen lanak, Sofoklesen eta Eskiloren tragediak edo Zizeronen diskurtsoak euskarara itzulita daude dagoeneko? Eta ez badaude, uste duzu horretarako proiektu espezifiko bat egon beharko litzatekeela?

Aurretik esan dudanaren harira, uste dut oso beharrezkoa dela klasikoak itzultzeko proiektu zehatzak egotea. Horrek bulkada handia emango lioke euskal literaturari ez ezik, baita horretan dihardugun itzultzaileoi ere. Egun, diruaren ibaia beste itsaso batzuetan amaitzen da.

Iragan mendeko azken hamarkadan sortu eta dagoeneko hilda dagoen *Pentsamenduaren klasikoak* bilduman Aristoteles, Herodoto, Senekaren *Bizitzaren laburtasunaz*, Tuzidides, Plutarko, Tazito, Platon, Vitruvio eta filosofo presokratikoak daude euskaratuta. Badira klasikoen beste itzulpen batzuk ere, Epikuroren *Zoriontasunaren defentsan* edo Homeroren *Odisea* berriki euskaratu direnak, Katakarak eta Balea Zuria argitaletxeei esker, hurrenez hurren. Ikusi beharko litzateke, ordea, ze baldintzatan eta zeren truke egiten diren itzulpenak gaur egun, gehienetan borondatez eta musu-truk egiten baitira, eta horrek ez luke, nire ustez, inondik ere horrela izan behar, hori ez baita literatura-sistema osasuntsu baten ondorio.

Bizenta Mogelek Esoporen fabulak euskaratu zituen, esaterako. Zalanza egiten dut, oster, gaur egun norbaitek argitaratuko ote lukeen, ez baita batere erraza lan klasikoak argitaratzeko prest dagoen euskal argitaletxe batekin topo egitea. Hala erakutsi dit behintzat nire eskarmentuak.

Halako lan mardulak eta sakonak itzultzeko, denboran hain urrunekoak eta hain hizkuntza arrotzekoak izanda, denbora asko behar da, ezagutzaz gain. Oraintsu arteko itzulpen gehienak apaizek egiten zituzten, biak zituztelako: denbora eta jakintza. Gaur egun klasikoen itzulpena argitaratzeak inolako bermerik ez duenez, ezinbestekoa da itzultzailearen aisialdi apurrean egitea, eta horrek kalitatean ere eragina izan dezakeela onartu behar dugu, nekeak eta denboraren mugak baldintzatzen dutelako askotan lan hori. Beraz, gero eta apaiz gutxiago dagoenez, eta klasikoak itzultzea arrisku-kirola denez, gutxi batzuen borondatearen esku baino ez dago testu horiek euskaratzen jarraitzea, inolako sostengu eta ziurtasunik gabe.

Amaitzeko, zein proiektu dituzu orain esku artean? Klasikoak itzultzen jarraituko duzu edo norabide berriren batean murgiltzea duzu helburu?

Esku artean beti izaten dut proiekturen bat edo gehienetan bat baino gehiago. Berez daukadan denborarako gehiegi, egia esan. Hala ere, buruan askoz proiektu gehiago izaten ditut, beti ideia bat izan ohi dudalako, sarritan, horiek guztiak gauzatu ezin izateak eragiten didan sentipen etsigarriarekin batera.

Beti idazten ditut poemak, han-hemenka, buruan zirta sortu ahala. Berehala kaleratuko dut nire lehen eleberria. Nobela historikoa izango da, trilogia bat. Oraintxe bertan, zuzenketa-lanean murgildurik nago. Poesia-liburuen erreseinak idazten ditut hilero eta iritzi-artikuluak tarteka. Itzulpen bat amaitzen ari naiz. Grekotik euskarara, argia ikusiko duelakoan.

Gaztelaniazko lan bat ere badaukat, enkarguzkoa. Erronka handia, baina zinez pozgarria niretzat. Baita mundu klasikoari buruzko saiakera bat ere, euskaraz.

Norabide berriak bilatzen jarraituko dut. Ez dut genero bakarrarekin konformatu nahi, genero desberdinetan aritzea oso kitzikagarria baita niretzat, eta egile gisa, oso aberasgarria. Itzulpenekin jarraituko dut, batez ere hainbeste maite ditudan nire latina eta greziera ez herdoiltze aldera. Oso neketsua eta lan itzela eskatzen duen ofizioa da itzulpengintza, beraz, indarraren, denboraren eta gogoaren arabera zuzenduko dut ekingitza hori, ez nik nahi nukeena adina, ahal dudanaren arabera baizik.

